

İmâm-ı Rabbânî

Hindistan'da yetişen büyük İslâm âlimi ve büyük velî. Adı, **Ahmed bin Abdülehad**'dir.

1563 (H. 971) senesinde aşûre günü Hindistan'ın Serhend şehrinde doğdu.

1624 (H. 1034) te doğduğu yerde vefât etti.

İnsanların, îtikad, ibâdet ve ahlâk husûsunda doğruyu öğrenmelerini, öğrendikleri ile amel etmelerini sağlayan, insanları Allahü teâlânın rızâsına kavuşturmak için rehberlik eden ve kendilerine Silsile-i aliyye denilen İslâm âlimlerinin yirmi üçüncü halkasıdır. **Hazret-i Ömer**'in "radiyallahü anh" soyundan olup babası ve dedelerinin hepsi, zamanlarının büyük âlimi, salih, faziletli kimseleriydi.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri doğduktan bir müddet sonra hastalanınca babası onu kendi hocası **Şah Kemal Kıhteli Kâdirî**'ye göstermiş, o da; "**Korkma bu çocuk çok yaşayacak ve büyük bir zât olacak.**" buyurup, elinden tutarak ağzından öpmüş ve mânevî feyzlere kavuşturmuştur.

İlk tahsilini babasından okuyup, Arapçayı öğrenmiş, küçük yaşında Kur'ân-ı kerîmi ezberlemiştir. Sesi güzel olduğundan bülbül gibi okurdu. Çeşitli ilimlere âit küçük kitapları ezberlemiş, sonra Siyalkut şehrine gidip büyük âlim **Mevlânâ Kemâleddîn-i Keşmîrî**'den aklî (fizik, kimya, biyoloji, matematik vs.) ilimleri gâyet iyi okumuştur. **Kâdı Behlûl-i Bedahşânî**'den de naklî, yâni dînî ilimleri okuyarak icâzet (diploma) almıştır. On yedi yaşındayken tahsilini tamamlayıp, aklî ve naklî (kelâm, fıkıh, tasavvuf) ilimlerin hepsinden icâzet aldı.

Tahsili esnâsında babası vâsıtasıyla Kâdirî ve Çeştî yollarının büyüklerinden feyz aldı. Babası hayattayken, ilim öğretmeye başladı. Bu sıralarda **Risâlet-üt-Tehlîliyye**, **Risâlet-i Redd-i Revâfıd**, **İsbât-ün-Nübüvve** ve başka birçok risâle ve kitap yazmıştır. Edebiyata çok meraklı olup, fesâhatı, belâğatı, sür'at-i intikâli (çabuk kavrayışlılığı), zekasının üstünlüğü herkesi hayrette bırakıyordu.

Bu kadar ilmi ve herkesin üstünde olgunluğu ile birlikte kalbi Ahrâriyye büyüklerinin aşkı ile yanıyor, bu yolda yazılmış kitapları okuyordu. Babasının vefatından bir sene sonra, hacca gitmek üzere Serhend'den yola çıktı. Hindistan'ın hükümet merkezi olan Delhi şehrine gelince orada büyük veli Muhammed Bâkî-billah hazretlerini ziyâret etti. Huzuruna girince kalbinde bir nur parladı. Mıknatısın iğneyi çektiği gibi çekilip, duymadığı, bilmediği şeyler kalbine doldu. Hacdan sonra uğrayıp istifâde etmeyi niyyet ettiyse de, kalbindeki sevgi ve arzu, kendisini bırakmayıp, ertesi gün huzuruna gelerek Ahrâriyye feyzine kavuşmak şevkini bildirdi. Edeple ve can kulağı ile hocasının sözlerine ve hallerine bağlandı. Yüksek kâbiliyeti ve bütün varlığı ile çalışıp, hocasındaki bütün kemâlât, olgunluklar ve üstünlükler kendisinde hâsıl

oldu. Hocası Muhammed Bâkî-billah, zamanının büyüklerinden bâzı dostlarına yazdığı bir mektupta şöyle buyurmuştur:

“Serhend şehrinden bir genç geldi. İlmi pekçok, her hareketi ilmine uygun. Birkaç gün bu fakirin yanında bulundu. Onda çok şeyler gördüm. Dünyayı nurla dolduracak bir güneş olacağını anlıyorum.”

İmâm-ı Rabbânî, hocasının lütfu ve himmeti ile iki ay içinde kimsede görülmeyen hallere kavuştu. Birkaç ay sonra hocası Muhammed Bâkî-billah’tan kayıtsız, şartsız icâzet aldı. Böylece tasavvuf ilminde ve hâllerinde de yüksek dereceye kavuştuktan sonra memleketi olan Serhend’e dönmesi emrolundu. Hocası talebesinden çoğunun yetiştirilmesini de ona bırakıp, onları da arkasından Serhend’e gönderdi. Hocası onun için şöyle buyurdu: “Kalplere devâ, ruhlara şifâ olan bu tohumu Semerkand ve Buhârâ’dan getirip, Hindistan’ın bereketli toprağına ekdim. Taliplerin yetişip kemâle gelmesi için uğraştım. O (İmâm-ı Rabbânî) her dereceyi aşıp, üstünlüklerin sonuna varınca, kendimi aradan çekip, talebeyi ona bıraktım.”

İmâm-ı Rabbânî hazretleri memleketine gelince ilim öğretmeye, tasavvuf ve mârifet nurlarını dünyâya yaymaya, tâlipleri yetiştirmeye ve yükseltmeye başladı. Şöhreti her yere yayılıp, her taraftan âşıkları, onun ilminden, nûrundan faydalanmaya geliyordu. Talebelerine **Beydâvî Tefsîri, Sahîh-i Buhârî, Mişkât-i Mesâbih, Avârif-ül-Meârif, Pezdevî, Hidâye** ve **Şerhi Mevâkıf** gibi bâzı din kitaplarını ders olarak mükemmel bir şekilde okuturdu. Ömrünün son zamanlarında dahi talebelerine ilim tahsilini sıkı sıkı emreder buna çok önem verirdi. Herkesin kalbini ilim ve nur ile dolduruyor, Muhammed aleyhisselâmın dînini canlandırıyor ve kuvvetlendiriyordu. Zamanının pâdişahlarını, vâli, kumandan, âlim ve hâkimlerini çok tesirli mektupları ile dîne, sünnet-i seniyyeye teşvik ediyor, çok âlim ve evliyâ yetiştiriyordu. Allahü teâlâ ona öyle bir ilm-i bâtın ihsan etmişti ki, kendine mahsus olan ilimleri de cihâna yaydı. Hocası da bu yeni ilimlere kavuşmak için huzuruna gelir, hürmetle otururdu. Hatta birgün geldiği zaman, kendisini kalbi ile meşgul görüp, odaya girmedi, hizmetçiye de haber verip, “Rahatsız etme!” dedi ve sessizce kapıda bekledi. Bir müddet sonra İmâm-ı Rabbânî hazretleri kalkıp; “Kapıda kim var?” deyince, üstadı; “Fakîr Muhammed Bâkî.” dedi. Bu ismi duyunca kapıya koşup, edep ve tevâzû ile karşıladı. Hocası kendisine çok müjdeler vermiş, dostlarına medhetmiş ve öleceği zaman bütün talebelerine ona tâbi olmalarını emretmişti.

Zamanın âlimleri İmâm-ı Rabbânî hazretlerine “Sıla” ismi ile hitap ettiler. Sıla, birleştirici demektir. Çünkü o, tasavvufun İslâmiyetten ayrı bir şey olmadığını İslâmiyete uygun bir şey olduğunu ispat ederek, ahkâm-ı İslâmiyye ile tasavvufu vasletmiş, birleştirmiştir. Bir mektubunda da; “Beni iki deryâ arasında sıla yapan Allahü teâlâyâ hamd olsun.” diye duâ etmiştir. Hadîs-i şerîfte; “**Ümmetimden Sıla isminde biri gelir. Onun şefâati ile çok kimseler Cennete girer.**” buyrulur, onun geleceği haber verilmiştir. Bu hadîs-i

şerîf, İmâm-ı Süyûtî'nin **Cem'ül-Cevâmî** kitabında vardır.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, **Müceddîd-i Elf-i Sâni**'dir. Yâni hicrî ikinci bin yılının müceddididir. Eski ümmetler zamanında, her bin senede yeni din getiren bir Resûl gönderilirdi, yeni din önceki dîni değiştirir, bazı hükümleri kaldırırdı. Her yüz senede de bir Nebî gelir, din sâhibi peygamberin dînini değiştirmez, kuvvetlendirirdi. Hadîs-i şerîfte, bu ümmete ise her yüz yıl başında İslâm dînini kuvvetlendiren bir âlim geleceği haber verilmektedir. Peygamber efendimizden sonra peygamber gelmeyeceğine göre, kendisinden bin sene sonra, İslâm dînini her bakımdan ihyâ edecek, dîne sokulan bid'atleri temizleyip, asr-ı saâdetteki temiz hâline getirecek, din ve fen ilimlerinde tam vâris, âlim ve ârif bir zatın olması lâzımdı. Hadîs-i şerîfler bunu bildirmektedir. Bu mühim hizmeti İmâm-ı Rabbânî hazretleri yapmıştır. Bütün İslâm âlimleri bu zâtın o olduğunda ittifak etmişlerdir. Peygamber efendimizden tam bin sene sonra ilim ve irşâd kürsüsüne mutlak olarak oturup, cihânı Resûlullah'ın nurları ile aydınlattı, bid'atleri temizleyip İslâm dînini ihyâ etti. Başta vahdet-i vücûd bilgileri olmak üzere daha birçok yanlış anlaşılın meseleleri gâyet açık bir şekilde izah ederek insanların zihinlerini ve kalplerini yanlış ve bozuk inanışlardan, bid'atlerden temizledi; hakkı bâtıldan ayırıp, Peygamber efendimizin, hak, doğru yol olduğunu haber verdiği Ehl-i sünnet îtikâdını her yere yaydı. Genç ihtiyar herkes ve birçok âlim onun etrafında toplandı. Kendisine ilk defâ Müceddîd-i Elf-i Sâni ismini veren, zamanının en büyük âlimlerinden Abdülhakîm-i Siyalkûtî'dir. O zamanın diğer büyük âlimleri de onu methetmiş, övmüştür.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin dîne yıllarca yaptığı bu büyük hizmetleri ve sağlam, iknâ edici delillerle kendilerinin çürütüldüklerini gören bâzı sapık kimseler ona cephe aldılar ve iftirâ etmeye başladılar. O zamanın Sultanı Selim Cihângir Hanın devlet adamları, hatta büyük veziri ve baş müftîsi ve etrâfındakiler Şiî idiler (Bkz. Şiîlik). Halbuki İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin birçok mektupları ve bilhassa ayrıca yazdığı **Redd-i Revâfid** risalesi, Şiîlerin bazılarının yanlış yolda olduklarını bildirmekteydi. Hindistan'daki îtikatları bozuk olan bu insanlar, Sultâna gidip İmâm-ı Rabbânî hazretleri hakkında çeşitli iftiralarda bulunarak şikâyet ettiler. Sultan, oğlu Şah Cihan'ı gönderip İmâm-ı Rabbânî hazretlerini, evlatlarını ve yetiştirdiği talebelerini çağırıp, hepsini öldürmeye karar verdi. Bunun üzerine Şah Cihân, bir müftî ile yanına gitti. Sultana secde câiz olduğunu gösteren bir fetvâyı da götürdü. Onun üstünlüğünü biliyordu. Babama secde edersen seni kurtarabilirim, deyince, İmâm-ı Rabbânî hazretleri bu fetvânın zarûret zamânında izin olduğunu, azîmet ve din bütünlüğünün secde etmemek olduğunu, ecel gelince, ölümden hiçbir şeyin kurtaramayacağını söyledi ve secde etmeyi kabul etmedi. Çocuklarını ve talebelerini bırakıp sultana yalnız gitti. Kendisine yapılan iftiralara karşı sultana o kadar güzel ve doyurucu cevap verdi ki, sultan yüksek hakikatleri anlayabilecek birisi olmadığı halde, neşelendi ve serbest bırakıp özür diledi. Hattâ o, sultana kendisine yapılan iftirâların asılsız olduğunu açık delillerle anlatırken, orada

bulunan ateşe tapıcı Hinduların büyük bir kumandanı onun dinde olan kuvvetini, sözlerini, lezzet ve kıymetini görerek Müslüman oldu.

Sultânın iknâ olduğunu, kendi uğraşmalarının boş olduğunu gören iftirâcı sapıklar; “Bunun adamları çoktur. Sözleri bütün memlekette yürürlüktedir. Bunu serbest bırakırsak bir karışıklık çıkabilir.” diyerek uzun konuşmalardan sonra sultanı aldattılar. Sultan, İmâm-ı Rabbânî hazretlerini memleketin en sağlam ve korkunç kalesi olan Guvalyar Kalesine hapsedilmesini emretti ve hapsedildi. Bu hâdiseye çok üzülen talebeleri sultâna isyan etmek istediler. Bunu yapabilecek güçteydiler. Fakat İmâm-ı Rabbânî hazretleri onları rüyâlarında ve uyanıkken bu işten men etti. Sultana hayır duâ etmelerini emredip; “Sultanı incitmek bütün insanlara zarar verir.” buyurdu. Kendisi de sultana hep hayır duâ ediyordu. Sultanın veziri koyu bir muhâlif olduğundan zindanda İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin başına kardeşini tâyin etmiş ve çok şiddetli davranmasını emretmişti. Bu görevli ise ondan çeşitli kerâmetler, üzülmek yerine heybet, sabır ve hatta neş’e görerek tövbe etti. Muhâlefeti bırakıp Ehl-i sünneti seçti ve onun hâlis talebelerinden oldu. Kalede hapiste bulunan insanlar, onun bereketi ve sohbetleri ile müslüman olmakla şereflendiler. Birçok günâhkar tövbe etti. Hatta bâzıları yüksek âlim oldu. İmâm-ı Rabbânî hazretleri kalede iki veya üç sene kaldıktan sonra, sultan yaptığına pişman oldu. Hapisten çıkarıp ikram ve ihsân eyledi. Bir müddet, asker arasında kalmasını istedi. Sonra serbest bırakıp, hürmetle vatanına gönderdi. Hapisteki bu sıkıntılardan ve uğradığı dertlerden sonra evvelce buldukları hallerin ve makamların binlerce üstünde derecelere yükselmiş olarak memleketine döndü.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerini hapsedtiren Selim Cihangir Hânın oğlu Şâh Cihan, pâdişâh olmak için babasına karşı geldi. Askeri çok ve babası tarafındaki kumandanların çoğu kalpten kendisine bağlı olduğu halde zafer kazanamadı. O zamanın evliyâsından birine hâlini anlatıp duâ istedi. O velî dedi ki; “Senin zafer kazanman için vaktin dört kutbunun sana duâ etmesi lâzımdır. Bunlardan üçü seninle beraber ise de, en büyükleri olan dördüncüsü bu işe râzı değildir. O da İmâm-ı Rabbânî Müceddîd-i Elf-i Sâni hazretleridir.” Şah Cihân, İmâmın huzuruna gelip duâ etmesi için yalvardı. Fakat, babasına karşı gelmesine mâni olup nasihat etti; “Babana git elini öp, gönlünü al; yakında vefât edecek, saltanat sana kalacaktır.” diye müjde verdi. Şah Cihân emirlerini dinleyip arzusundan vazgeçti. Az zaman sonra 1627 (H. 1037) de babası vefât edince saltanata kavuştu.

Müslümanların zayıf düştüğü; küfrün, sapıklığın zulmetin, felsefecilerin ve bozuk tarikatlerin her tarafı kapladığı bir zamanda, yüz binlerce kâfir, İmâm-ı Rabbânî’nin elinde Müslüman oldu. Çok sayıda fâsık ve fâcir onun güzel hallerini görüp, sohbetini işitip tövbe ederek sâlih Müslüman oldu. Uzaktan yakından çok kimseler rüyâda ve uyanıkken onu görerek yanına koşmuş, huzuruna geldiklerinde gördüklerini aynen bulmuşlardır. Âlim, sâlih, genç, ihtiyar binlerce kimse onu görüp, sohbetinde bulununca feyz alarak kalpleri zikreder olmuştur.

İmâm-ı Rabbânî, İslâm dîninde her sözü senet olan, Ehl-i sünnetin temel direklerinden çok büyük bir âlim ve velîdir. Kelâm ilminde müctehiddir. Kendisinden önceki birkaç asırda İslâmiyete çok sinsî bir şekilde sokulmak istenen felsefe düşüncelerini tamâmen temizlemiş, yazdığı mektuplar ve kitaplarla kıyâmete kadar bu yoldaki bütün suâllere cevap teşkil edecek îzâhlar ve açıklamalar yapmıştır. Daha 18 yaşındayken yazdığı **İsbât-ün-Nübüvve** kitabı ile peygamberleri filozoflardan kesinlikle ayırarak, peygamberlerin Allah'ın dînini bildiren peygamberleri; filozofların ise, yalnız aklını rehber edinmiş herhangi insanlar olduğunu açıkça ve kesin delillerle isbat etmiştir. Böylece peygamberliğe inanmayanların, peygamberleri filozof zanneden veya onlarla bir tutmaya kalkışanların ne kadar yanlış düşündüklerini göstererek İslâm dînine insan düşüncesi ve fikri karıştırmak ve böylece dîni zamanla değişik hâle getirmek isteyenlerin yolunu kapatmıştır. Büyük Ehl-i sünnet âlimleri ve evliyâlarının da ancak Peygamber efendimizin tam izinde yürüyen yüksek insanlar olduğunu belirterek bunlara da filozof diyenlerin bu sözlerinin ne kadar yanlış olduğunu göstermiştir. Daha sonraki asırlarda ve zamanımızdaki filozofların her türlü sözlerine onun eserlerinde bol bol cevaplar bulunmaktadır.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, tasavvufun bütün inceliklerine ve en yüksek kemâllerine ererek, Muhyiddîn-i Arabî, Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî, Bâyezîd-i Bistâmî ve Cüneyd-i Bağdâdî başta olmak üzere kendisinden önce yaşamış velilerin sekr (tarikât sarhoşluğu) hâlindeyken söyledikleri ve iyi anlayamayanları şaşkırtan yüksek sözlerini, vahdet-i vücud bilgilerini gâyet net bir şekilde açıklamış, bu büyüklerin yanlış anlaşılacak düşmanlık yapılmasına mâni olmuştur. Tasavvuf deryâsından bol bol saçtığı yüksek mârifetler, belîğ ifâdeler ve fasih sözleri ile bâzı evliyânın dahi kâfi şekilde anlamak ve anlatmaktan âciz kaldığı yüksek hakikatleri candan arzulayanlara sunarak bu sonsuz deryânın susuzlarının harâretini teskin etmiş, yolunu şaşırılmışlara doğru yolu göstermiş, aşağı derecelerde takılıp kalanları çok yükseklere çıkarmıştır. Sorulan bütün suallere cevaplar vererek tasavvufta iyi anlaşılmayan bir yer bırakmamıştır. Tasavvufî kelime ve terimleri çok mükemmel bir şekilde yeniden açıklayarak bu konulardaki karışık ifade ve bilgilerin arkasında saklanarak Müslümanları kandıran ve şaşkırtan câhillerle, dünya düşkünü bozuk tarikâtçilerin maskelerini indirmiş, bu hususta esaslı görüşleri açıklamış, bütün bu isim ve sıfatların vasıflarını, asıllarını ve hakikatlerini gözler önüne sermiştir. Böylece bu yoldan ve tasavvuf kelimesi perde edilerek İslâm dînine bozuk inanç ve ibâdetlerin, uydurma merâsim ve toplantıların, her türlü sapıklık ve hurâfelerin girip yerleşmesini önlemiştir. Vilâyetin ve velîliğin olağanüstü şeyler göstermek demek olmadığını, asıl velîliğin Allahü teâlâyı unutmamak ve Allahü teâlânın isimlerine, sıfatlarına ve fiillerine olan mârifet, yakınlık olduğunu, tasavvufun, İslâm dîni dışında ayrı bir yol değil, bizzat dînimizin içinde emir ve yasakların kolaylıkla yapılmasına yardımcı olan Allahü teâlâyâ muhabbet yolu olduğunu çok veciz şekilde izah ederek din bilgisi

az olanların ve hakîkî tasavvuf ehli olmayanların insanları kandırmalarına ve böylelerinin mârifet ve kerâmet sâhibi hakîki velîlerle karıştırılmasına mâni olmuştur. Kısacası onun tasavvuf deryâsında çözemediği bilmece, haber vermediği esrâr kalmamıştır.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, kitaplarında, mektuplarında, sohbetlerinde ve günlük hayatında bütün bid'atlerle (dîne sonradan ilâve edilen hurafelerle) şiddetle mücâdele etmiş, bunları bir bir ayıklayarak unutulmuş olan nice sünnetleri, hatta farzları yeniden meydana çıkarmıştır. Bid'atlerin en çirkininin îtikadda (inançta) ortaya çıkanlar olduğunu bildirerek, bunlarla ve ibadatlere sokulmak istenen bid'atlerle mücâdele etmiş, her sözü ve işinin sünnete uygun olmasına pekçok titizlik göstermiştir.

Ayrıca zamanındaki bütün fen ilimlerini en üstün şekilde biliyordu. Fen bilgileri üstüne yaptığı açıklamalar bu ilimlerin mütehasıslarını hayrette bırakmıştır. Meselâ elektronların çok hızlı dönüşlerinden dolayı atomların içinin ve böylece maddelerin dolu sanıldığını, halbuki boş olduğunu ilk olarak bundan dört yüz sene önce açıklamıştır. Bu husus, fen adamları tarafından ancak 20. yüzyılda ve uzun deneyler sonucu anlaşılabilmiştir.

Kerâmetleri

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin her an kerâmetleri görülürdü. Bedreddîn-i Serhendî, İmâm'ın 60 binden fazla kerâmeti olduğunu bildirmektedir. Bunlardan bâzıları şunlardır:

Kıymetli talebelerinden Seyyid Cemâl şöyle anlatmıştır: “Bir çölden geçiyordum, âniden önüme bir arslan çıktı. Yalnızlık korkusundan ve bu yırtıcı arslanın heybetinden, titremeye başladım. O sahrada, bu arslanın önünden kaçmaya imkân bulamadım. Hocam İmâm-ı Rabbânî'yi hatırlayarak ondan yardım istedim. Birdenbire gördüm ki, elinde baston olduğu hâlde acele geldi. Elindeki bastonu ile o korku bilmez heybetli arslana vurdu. Bu hâli görünce birden irkilip dikkatle baktım, arslan süratle kaçıp gitti. Hocamı da bir daha göremedim.” İmâm-ı Rabbânî hazretleri talebeleri ile birlikte bir köye gitmek üzere yola çıkmışlardı. Bir sahraya geldikleri sırada hava çok sıcak ve tozlu idi. Talebeleri bunaltıcı havada susamışlar ve sıcaktan rahatsız olmuşlardı. İmâm-ı Rabbânî hazretleri gözlerini semâya dikerek duâ edince birkaç adım yürümeden bir parça bulut görüldü ve hepsini gölgeledi. Toz kalkmayacak ve çamur olmayacak kadar yağmur yağdı. Havanın harâretini düşüren hafif bir rüzgâr da esti.

Talebelerinden biri şöyle anlatır: “Bir yolculukta hocamız bir kervansarayına indiler. Âniden dostlarına: Bugün buraya bir belâ geleceğini ve herkese sirâyet edeceğini görüyorum. Arkadaşlarımız birbirlerine söylesinler herkes; “Bismillâhillezî lâ yedurru me'asmihî şey'un fil'-ardı velâ fissemâi ve hüvessemîul-alîm” ve “Eûzübikelimâtillâhittâmmâti min şerri mâ halak” duâlarını tekrar tekrar okusunlar. Çünkü bu duâyı kim okursa, Allahü teâlânın inâyeti ile kendisi ve malı korunur, buyurdu. Bunu söyledikten, iki saat geçmeden kervansarayın bazı kısımlarında yangın çıktı. Bir türlü söndüremediler ve birçok mal yanıp telef oldu. Bu arada

talebesi Mevlânâ Abdülmü'min Lâhorî'nin de malları yandı. Ona hazret-i İmâm: Size hiç kimse okunması icâbeden duâları söylemedi mi? buyurdular. Arkadaşları ona bu duânın okunması gerektiğini söylemeyi unutmuşlardı.”

Vefâtı

İmâm-ı Rabbânî hazretleri ömrünün son zamanlarında evinde inzivâya çekilip beş vakit namaz ve Cumâ namazı hariç evden çıkmadı. Kendi oğulları ve kıymetli talebelerinden birkaç kişi hâriç başkaları çok nâdir içeri girebiliyordu. İnzivâya çekilip insanlardan uzak kalmasının hikmeti sorulunca; “Bu dünyâdan göçmemi çok yakın görüyorum. İş böyle olunca tamâmen inzivâ ve ayrılığı tercih edip dâimâ istiğfar ediyorum, af diliyorum. Bunları zarurî görüyorum. Bütün vakitlerimi ve nefeslerimi, zâhirî ve bâtınî ibâdetle geçirmeyi daha lüzumlu buluyorum. Bu da ancak insanlardan ayrılmak ve tam bir uzlette kalmakla ele geçer. Bunun için, beni bırakınız, benden ayrılınız ve beni Allahü teâlâyâ ısmarlayınız.” buyurdu. Ömrünün son altmış üç günü humma hastalığı çekti. Hastalığının en şiddetli günlerinde bile cemâatle namaz kılmayı terk etmeyip sâdece son dört beş gün yalnız namaz kıldı. Bir gecenin üçüncü yarısında kalkıp abdest aldı ve teheccüd namazı kılıp; “Bu bizim son teheccüdümüzdür.” buyurdu. Vasiyetini bildirdi. Vasiyetlerinin çoğu dîne uymak, sünnete yapışmak, bid'atlerden sakınmak, farz ve nâfile ibâdetlere devam etmek hakkında olup; “Dinin kıymetli kitaplarından dîne tam uymağı öğreniniz ve bununla amel ediniz. Benim techiz ve tekfin işlerimi yaparken sünnete uyunuz.” buyurdu.

1624 (H. 1034) senesi Safer ayının yirmi dokuzuncu Salı günü abdestli olarak sedir üzerine yatıp sünnet üzere sağ ellerini sağ yanağının altına koyup zikirle meşgul oldu. Bu sırada sık sık nefes aldığı gören büyük oğlu; “Hâl-i şerifiniz nasıldır babacağım?” diye sordu. İyiyim ve kıldığım o iki rekat namaz kâfidir, buyurdu. Bundan sonra bir daha konuşmayıp, yalnız Allahü teâlânın ismini zikrederken rûhunu teslim etti. Vefatında 63 yaşındaydı. Cenâzesi yıkanırken bir müddet tebessüm edip ellerini namazda olduğu gibi bağladı. Yıkama esnâsında ellerini çözdüler, fakat tekrar bağladı. Bu durum birkaç defa tekrarlanınca oradakiler bunda gizli bir sır olduğunu anlayıp bir daha ellerini çözmeyip öylece bıraktılar. Serhend'de evinin yanında defnedildi. Daha sonra Afganistan pâdişâhı Şâh-i Zaman, kabri üzerine büyük ve çok sanatlı bir türbe yaptırdı.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri vefâtından sonra da sevilmiş, asırlar boyu medh edilmiş, eserleri okunup istifâde edilmiştir. Büyük velî Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî hazretleri onu şöyle medh etmektedir:

“Yâ Rabbî! O nihâyetsiz yolun yolcusu, ilim sahiplerinin reisi, bu göz ile görülmeyen ve akıl ile varılamayan gizli sırların menbaı, insanların anlıyamadığı, ancak senin bildiğin büyüklüğün sâhibi, köpüren dalgaların mânâlar deryası; maddesizlik mekansızlık âleminin reisi, nurları ile Hindistan'ı aydınlatan, Serhend şehrini Mûsâ aleyhisselâma Allahü teâlânın kelâmı

geldiği şerefli vâdi (gibi) yapan, Muhammed aleyhisselâmın dîninin büyüklüğünün vesikası, keskin görüşlüler meclisinin ışığı, dîni bütün olanların sertâcı, düşünölemeyen yüksekliklere erişen, izinde gidenleri de oraya çeken Ahmed-i Fârûkî'nin gözlerinin nûru hürmetine beni affet..."

Evliyânın büyüklerinden ve meşhurlarından olan Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'ye hocası Şâh Abdullah-ı Dehlevî hazretleri yazdığı bir mektupta şöyle buyuruyor:

"İmâm-ı Rabbânî'yi sevenler, mümin ve takvâ sâhipleridir. Sevmeyenler ise şakî ve münâfıklardır. Bütün âlem-i İslâma, İmâm-ı Rabbânî'nin şükrünü edâ etmek vâciptir." Yine bu mektupta; "İnsanlarda bulunabilecek her kemâli, her üstünlüğü, Allahü teâlâ, İmâm-ı Rabbânî hazretlerine vermişdir..." buyurarak onu medh etmek için Farsça şu şiiri yazmıştır.

Her letâfet ki, nihân bûd pes-i perde-i gayb

Heme der sûret-i hûb-i tû ıyân sâhte end

Herçi ber safha-i endişe keşed kil-k-i hayâl

Şekl-i matbû'î tû zibâter ezân sâhte end

Şiirin mânâsı şöyledir: "Gayb perdesinin arkasında gizlenmiş olan bütün güzelliklerin hepsini, senin güzel şeklinde meydana çıkarmışlardır. Hayal kalemi düşünce sayfasına ne yazarsa yazsın, senin o güzel şeklini onlardan daha güzel yapmışlardır."

Talebeleri

Muhammed Sâdık; yirmi dört yaşındayken çok az insanın kavuşabileceği yüksek derecelere kavuşan büyük oğludur. Babasının sağlığında H. 1025'te vefât etmiştir. Muhammed Said; yüksek haller, güzel ahlâk ve temiz ameller sâhibi ikinci oğludur. Aklî, naklî ilimlerde ve tasavvuf bilgilerinde mütehassıs olan ve babasının husûsî sırlarına, büyük derecelerine, eşsiz kemâlât ve hâllerine kavuşup onun nûrunu bütün âleme yayan üçüncü oğlu Muhammed Ma'sûm-i Farûkî'dir (Bkz. Muhammed Ma'sûm-i Fârûkî). Bu talebelerinden başka Mîr Muhammed Nu'mân, Tâhir-i Lâhori, Şeyh Bediuddîn, Nûr Muhammed Pütnî, Hâmid Bengâli, Şeyh Müzemmil, Tâhir Bedahşî, Mevlânâ Ahmed Berkî, Seyyid Ahmed-i Bennûrî, Mevlânâ Kâsım Ali, Mevlânâ Yûsuf Semerkandî, Mevlânâ Muhammed Sâlih Gülâbî ve İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin hayatını, hâllerini, kerâmetlerini ve talebelerini bildiren **Zübdet-tül-Makâmât** veya **Berekât** adıyla meşhur kitabı yazan en yüksek talebelerinden olan Muhammed Hâşim-i Kişmî gibi binlerce talebe yetiştirmiştir. Bu talebelerinden herbiri buldukları yerlerde Ehl-i sünnet îtikâdını, İslâm ahlâkını ve din bilgilerini yayarak insanları ebedî saâdete kavuşturdular ve büyük hizmetler yaptılar.

Eserleri

1) Mektûbât: Bu eseri üç cilt olup, 516 mektubunun toplanmasından meydana gelmiştir. Kelâm,

fıkıh bilgilerini ve tasavvufun mârifetlerini açıklayan uçsuz bir deryâ gibi eşsiz bir eserdir. Farsça aslı Hindistan ve Afganistan'da, 1972 yılında da Pakistan'da çok mükemmel bir şekilde ikinci ve üçüncü ciltleri bir arada iki cilt hâlinde basılmıştır. 1885 (H. 1302) yılında Muhammed Murâd-i Kazânî Mekkî tarafından **Dürer-ül-Meknûnât** adı altında Arapçaya çevrilerek basılmıştır. Daha sonra birinci cildi Türkçeye tercüme edilerek **Müjdecî Mektûblar Tercemesi** adı ile İstanbul'da İhlâs A.Ş. tarafından yayınlandı. **Mektûbât**'ın ikinci ve üçüncü cildinden de bir kısım mektuplar tercüme edilerek **Tam İlmihâl Seâdet-i Ebediyye** kitabı içinde (108 madde hâlinde) yayınlanmıştır. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin zamanında yaşayan âlimlerden biri şöyle demiştir:

“Kalp ve ruh ilimlerinin mütehasısları ya kitap tasnif ederler veya te'lif ederler. Tasnif demek, bir ârifin kendine bildirilen ilimleri, sırları, dereceleri, yazmasıdır. Te'lif ise, başkalarının sözlerini kendine mahsus bir sıra ile toplayıp yazmasıdır. Tasnif çok zamandan beri dünyâdan kalktı. Yalnız te'lif kaldı. Fakat İmâm-ı Rabbânî'nin yazıları doğrusu tasniftir, te'lif değildir. Ben onun talebesi değilim. Fakat insaf ile söylemek lâzım gelirse, onun yazılarına çok dikkat ediyorum. İçinde başkalarının sözlerini bulamıyorum. Hepsi kendi keşifleri, kalbine gelen ilimlerdir. Hepsi de yüksek, makbul, güzel ve İslâm dînine uygundur.”

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin talebelerinden biri şöyle nakleder: “Bütün yazılarımızı, âhir zamanda gelecek olan hazret-i Mehdî'nin okuyacağı ve hepsini makbul bulacağı bize bildirildi.” buyurdu. Son asrın din ve fen ilimlerinde kâmil ve dört mezhebin fıkıh bilgilerinde mâhir büyük âlim ve ruh bilgilerinin mütehasısı, Seyyid Abdülhakîm-i Arvâsî hazretleri; “Kur'ân-ı kerîm'den ve Resûlullah efendimizin hadîs-i şerîflerinden sonra en kıymetli kitab İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin **Mektûbât** kitabıdır.” buyurdu.

2) **Redd-i Revâfıd**: Şiîleri reddeden bu kitabın Türkçesi **Hak Sözü'nün Vesikaları** kitabında bir bölüm olarak İhlâs A.Ş. tarafından yayınlanmıştır.

3) **İsbât-ün-Nübüvve: Peygamberlik Nedir?** adı ile tercüme edilmiştir.

4) **Mebde ve Meâd.**

5) **Âdâb-ül Mürîdîn.**

6) **Ta'lîk-ât-ül-Avârif.**

7) **Risâle-i Tehlîliyye.**

8) **Şerh-i Rubâiyyât-ı Bâkî.**

9) **Meârif-i Ledünniyye.**

10) **Mükâşefât-ı Gaybiyye.**

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin kıymetli sözlerinden bir kısmı şöyledir:

“Allahü teâlânın hayırlı işlerde kullandığı kimselere müjdeler olsun!”

“Her işi, dînini seven ve kayıran doğru âlimlerin kitaplarından öğrenmelidir.”

“İyi kimselerle arkadaşlık kurmalı, kötü kimselerle arkadaşlıktan kaçınmalıdır.”

“Mâlâyânî (boş şeyler) ile vakit geçirmek, Allahü teâlâdan uzaklaşmağa işârettir.”

“İhlâs ile yapılan küçük bir iş, senelerce yapılan ibâdetler gibi kazanç (sevap) hâsıl eder.”

“Her ibâdeti seve seve yapmalı. Kul hakkına dokunmamaya, hakkı olanlara hakkını ödemeğe titizlikle çalışmalıdır.”

“Mektûbât” kitabından seçmeler

Bir din âlimi gençlere din öğreteceği zaman, bunlara önce, İslâm düşmanları ve câhil kimseler tarafından şırınga edilen, yanlış bilgileri, iftirâları anlayıp, onların temiz ve körpe kafalarını, bu zehirlerden temizler. Zehirlenen rûhlarını tedâvi eder. Sonra, yaşlarına, anlayışlarına göre, İslâmiyeti ve meziyetlerini, faydalarını, emirlerindeki ve yasaklarındaki hikmetlerini, inceliklerini ve insanlığı saâdete ulaştırdığını, onlara yerleştirir. Böylece gençlerin rûh bahçelerinde, dertlere devâ, rûhlara gıdâ olan nefis çiçekler yetişir. Böyle bir din âlimini ele geçirmek, en büyük kazançtır. Onun bakışları, rûhlara işler. Sözleri, kalplere tesir eder. Din-i İslâmı hazır lokum gibi yutmak, susuz kalmışken, soğuk şerbet içip ciğerlerine kadar serinliyebilmek, ancak böyle bir Allah adamının sunması ile mümkündür (23. mektup).

Bu mektup, Seyyid Ferîd hazretlerine yazılmıştır:

Âkıl ve bâliğ olan erkeğin ve kadının birinci vazifesi, Ehl-i sünnet âlimlerinin yazdıkları akâid bilgilerini öğrenmek ve bunlara uygun olarak inanmaktır. Allahü teâlâ, o büyük âlimlerin çalışmalarına bol bol sevâb versin! Âmin. Kıyâmette Cehennem azâbından kurtulmak, onların bildirdiklerine inanmaya bağlıdır. Cehennemden kurtulacak olanlar, yalnız bunların yolunda gidenlerdir. (Onların yolunda gidenlere “Sünnî” denir.) Resûlullah’ın (sallallahü aleyhi ve sellem) ve Eshâbının (rıdvânullahi aleyhim ecma’in) yolunda gidenler, yalnız bunlardır. Kitaptan, yâni Kur’ân-ı kerîmden ve Sünnetten, yâni hadis-i şerîflerden çıkarılan bilgiler içinde kıymetli, doğru olan, yalnız bu büyük âlimlerin, kitaptan ve sünnetten anlayıp bildirdikleri bilgilerdir. Çünkü, her bid’at sâhibi, yâni reformcu ve her sapık kimse, bozuk düşüncelerini, kısa aklı ile, kitaptan ve sünnetten çıkardığını söylüyor. Ehl-i sünnet âlimlerini gölgelemeye, küçültmeye kalkışıyor. Demek ki, kitaptan ve sünnetten çıkarıldığı bildirilen her sözü, her yazıyı doğru sanmamalı, yaldızlı propagandalarına aldanmamalıdır.

Ehl-i sünnet vel-cemâat âlimlerinin bildirdiği doğru îtikâdı açıklamak için, büyük âlim Tür Püştî hazretleri bir kitap yazmıştır. **El-Mu’temed** adındaki bu kitabı çok kıymetlidir ve açık

yazılmıştır. Kolayca anlaşılabilir. Toplandığınız zamanlarda bu kitabı okuyunuz. Fakat, bu kitapta, her bilgi, mantık yolu ile isbât edilmiş olduğundan uzamış ve genişlemiştir. Öğrenilmesi ve inanılması herkese çok lâzım olan bilgileri kısaca anlatan bir kitap olsaydı daha uygun ve daha faydalı olurdu. Bu arada fakîrin de, Ehl-i sünnet vel-cemâat îtikâdını kısa ve açık olarak yazmak hâtırına geldi. Eğer yazmak nasib olursa, size de gönderirim.

Allah korusun, îtikâd edilecek şeylerde, bir sarsıntı olursa, kıyâmette, Cehennemden hiç kurtulmak olmaz. İtikâd doğru olup da, işlerde gevşeklik olursa, tövbe ile ve belki tövbesiz de affolunabilir. Eğer affolunmazsa, Cehenneme girse bile, sonunda yine kurtulur. Görülüyor ki işin aslı, temeli, îtikâdı düzeltmektir. Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr buyurdu ki: “Bütün iyi hâlleri ve buluşları bize verseler, fakat Ehl-i sünnet vel-cemâat îtikâdını kalbimize yerleştirmeseler, hâlimi harap, istikbâlimi karanlık bilirim. Eğer, bütün haraplıkları, çirkinlikleri verseler ve kalbimizi Ehl-i sünnet îtikâdı ile süsleseler, hiç üzülmem”. Allahü teâlâ bizi ve sizi, Ehl-i sünnet îtikâdından ayırmasın! İnsanların efendisi hürmetine (aleyhissalâtü vesselâm) duâmızı kabul buyursun! Âmîn.

Lâhor’dan gelen bir talebe, Şeyh Ciyû’nun eski Nahhâs Câmiiinde cumâ namazı kıldığını söyledi. Meyân Refi’üddîn, şeyhin iltifâtına kavuştuktan sonra, kâdı Şeyh Ciyû’nun, kendi bahçesinde bir câmi yaptırdığını söyledi. Böyle haberleri işittiğimiz için, Allahü teâlâya hamd olsun! Allahü teâlâ böyle iyi işleri arttırsın! Saygı taşıyanlarımız, böyle haberleri işitince, çok, hem de pekçok sevinmekteyiz.

Muhterem Seyyid hazretleri! Bugün, Müslümanlar kimsesiz kaldı. İslâmiyete yardım için, bugün az birşey vermek, binlerce altın vermiş gibi kıymetli olur. Hangi tâlihli kimseye bu büyük nîmeti ihsân ederlerse, ona müjdeler olsun. Dînin yayılmasına, İslâmiyetin kuvvetlenmesine çalışmak, her zaman iyidir ve kim olursa olsun, böyle çalışan, cihâd sevâbına kavuşur. Fakat, İslâm düşmanlarının her yandan saldırdığı bu zamanda, Ehl-i Beyt-i Nebevîden olan siz kahramânların, yardım etmesi, elbette dahâ iyi, dahâ güzel olur. Çünkü, Allahü teâlâ, İslâmiyet gibi en büyük nîmetini, kullarına, sizin yüksek ceddiniz ile gönderdi. Sizin yardımınız, kendi yaptığı şeye yardım etmek olur. Başkalarının yardımı ise böyle olmaz. Resûlullah’a (aleyhi ve alâ âlihi minessalevâti efdalühâ ve minettehıyyâtı vetteslîmâti ekmelühâ) tam vâris olabilmek, bu büyük işi yapmakla olur. Resûlullah sallallahü aleyhi ve sellem, Eshâbına buyurdu ki: **“Siz, öyle bir zamanda geldiniz ki, Allahü teâlânın emirlerinin ve yasaklarının onda birini yapmaz iseniz, helâk olur, Cehenneme gidersiniz. Sizden sonra öyle Müslümânlar gelecek ki, Allahü teâlânın emirlerinin ve yasaklarının onda birini yapabilseler, Cehennem’den kurtulurlar.”** İşte bizim zamanımız, o zamandır ve müjdelenenler de, şimdiki Müslümânlardır. Fârisî beyit tercümesi:

Saâdet topu, ortaya kondu.

Topu kapan yok, erlere n'oldu?

Bu yakınlarda, melun Guvendval kâfirinin öldürülmesi çok güzel oldu. Onun ölümü, Hindûların burunlarının kırılmasına bir sebeptir. Ne niyetle olursa olsun, niçin öldürüldüyse öldürülsün, İslâma saldıranların alçalması, Müslümânlar için bir kazançtır. O kâfir öldürülmeden önce rüyâda, devlet reîsimizin, kâfirlerin liderlerinin başını kestiğini görmüştüm. Doğrusu, o kâfir, düşmanların önderi ve kâfirlerin şefleriydi. Allahü teâlâ, o alçakları yardımsız bıraksın! Din ve dünyânın efendisi (aleyhissalâtü vesselâm) kâfirlere karşı, bâzan şöyle duâ buyurdu: **“Allahümme şettit şemlehüm ve ferrık cem’ahüm ve harrib bünyânehüm ve huzhüm ahze azîzin muktedir!”**

İslâmiyetin ve Müslümânların yükselmesi, kâfirlerin ve kâfirliğin kıymetten düşmesine, aşağı olmasına bağlıdır. Allahü teâlâ, zimmîlerden cizye almayı emreyledi. Onlardan bu vergiyi almak, onları aşağı kılmak içindir. Kâfirler ne kadar yükselirse, Müslümânlar da, o kadar alçalır. Bu inceliği iyi anlamalıdır. Çok kimse, bu bağlılığı anlayamıyor. Bu yüzden dinlerini yıkıyorlar. Allahü teâlâ, Tövbe sûresinin, 73. âyetinde; **“Ey sevgili Peygamberim (sallallahü aleyhi ve sellem)! Kâfirlerle ve münâfıklarla cihâd et, döğüş! Onlara sert davran!”** buyurdu. Kâfirlerle döğüşmek, onlara sert davranmak, dinde zarûrî lâzımdır, yâni îmânın şartıdır. Geçen hükûmet zamanında, yayılmış olan kâfirlik alâmetlerinden, şimdi ötede beride kalmış bulunması, kâfirlere yüz vermeyen bu hükûmet zamanında, Müslümanlara çok ağır gelmektedir. Bugün, her Müslümanın birinci vazîfesi, o alçakların kötülüklerini hükûmet adamlarına anlatmaktır ve alâmetlerinin millet arasından kalkmasına çalışmaktır. Bu kötü alâmetlerden ötede beride görülmesi, belki de, bunların kötülüğünü anlamamaktan ileri gelmektedir. Elinizden gelirse, güvendiğiniz din adamlarına haber yollayınız. Bu kâfirlik alâmetlerini, millete duyursunlar. İslâmiyetin emirlerini bildirmek için, hârika işler yapmak, kerâmet sâhibi olmak şart değildir. Bilenlerin, bilmeyenlere öğretmeleri lâzımdır. Elimde gücüm, kuvvetim yoktu da, İslâmiyetin yasak ettiği şeylerin kötülüklerini söyleyemedim diyerek, özr ve bahâne ileri sürmek, kıyâmette insanı azaptan kurtaramayacaktır. İnsanların en iyileri olan Peygamberler (aleyhimüssalevâtü vetteslîmât) İslâmiyetin emirlerini, yasaklarını bildirirlerdi. Ümmetleri mûcize isteyince; **“Mûcizeleri Allahü teâlâ yaratır. Bizim vazîfemiz O'nun emirlerini bildirmektir.”** buyururlardı. Allahü teâlâ, dilerse ümmetlere merhamet ederek, inanmaları, saâdete kavuşmaları için, o ânda mûcize yaratırdı. Her ne olursa olsun, İslâmiyeti bildirmek, gençlere öğretmek, fâidelerini açıklamak, düşmanların yalanlarını, iftirâlarını cevaplandırmak elbette lâzımdır. Bilenler, bildirmezlerse, cezâdan, azaptan kurtulamayacaklardır. Bu vazifeyi yaparken, fitne çıkarmamaya, dikkat etmelidir. Dikkatle çalışırken, kendine bir sıkıntı gelirse, bunu nîmet bilmelidir. Peygamberler (aleyhimüssalevâtü vetteslîmât) Allahü teâlânın emirlerini bildirirlerken, görmedikleri sıkıntılar, çekmedikleri işkenceler kalmadı. Onların en üstünü (aleyhim minessalevâti efdalühâ ve minettehiyyâti ekmelühâ) buyurdu ki: **“Hiçbir**

Peygambere, benim çektiğim eziyet çektirilmedi.” Fârisî beyit tercümesi:

Ömür geçti, derdimi anlatmak bitmedi.

Bitireyim artık, gece devâm etmedi.

Vesselâm. (193. mektup)

Kıymetli yavrum! Cenâb-ı Hak, hayırlı işlerinizde yardımcınız olsun! Gençlik çağının kıymetini biliniz! Bu kıymetli günlerinizde, İslâmiyet bilgilerini öğreniniz ve bu bilgilere uygun olarak yaşayınız! Kıymetli ömrünüzü faydasız, boş şeyler arkasında geçirmemek için ve oyunla, eğlence ile geçirmemek için uyanık olunuz. (179. mektup)

Tasavvuf

Ahlâk ve ihlâs ilmi. Bir diğer târifle tasavvuf; kalple yapılması ve sakınılması lâzım olan şeyleri, kalbin ve rûhun kötülüklerden temizlenme yollarını öğreten ilim. Tasavvuf, sırf Allah sevgisi, ulvî, yüce aşk esâsı üzerine kurulmuştur. Buna da ancak Muhammed aleyhisselâma uymakla kavuşulabilir.

Tasavvuf, vicdânî ve zevkî olduğundan, yâni tatmakla anlaşıldığından, lâyıık olduğu şekilde yazılıp anlatılamaz. Tasavvufu anlatmakla onu hâl olarak yaşamak arasındaki fark, şekeri anlatmakla, bizzat onu tatmak arasındaki fark gibidir. Bununla berâber tasavvuf büyükleri bu ilmi, esasta aynı olmakla berâber, değişik şartlara ve durumlara göre farklı şekillerde târif etmişlerdir. Bunlardan bâzıları şöyledir:

İbrâhim bin Muhammed Nasrâbâdî “rahmetullahi aleyh”; “Tasavvuf, Kitap ve Sünnet’e tam bağlanmak, bid’atleri (dinde sonradan ortaya çıkarılan şeyleri) nefsin arzu ve isteklerini terk etmek, güzel ahlâkla süslenmek, dostlarla iyi geçinip, onlara hizmette bulunmaktır.”

İmâm-ı Gazâlî “rahmetullahi aleyh”; “Kalbi yalnız Allahü teâlâyâ bağlayıp, mâsivâyâ (Allahü teâlâdan başkasına) gönül

bağlamamaktır.”

İmâm-ı Rabbânî “rahmetullahi aleyh”; “Tasavvuf, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını yerine getirmekte yardımcı olarak, dindeki ihlâs mertebesini elde etmeye yarar.”

Ebû Sa’d ibni Arabî; “Tasavvuf, fuzûlî, boş işleri terk etmektir.”

Yine tasavvuf büyüklerinden biri; “Tasavvuf, vaktin kıymetini bilmektir.” Bir diğeri de; “Tasavvuf, edeb demektir. Edepleri gözetmeyen Rabbinin rızâsına kavuşamaz.” buyurmuşlardır.

Çeşitli târifleri yapılan “tasavvuf” ve “sûfî” kelimelerinin hangi kökten geldiği hakkında farklı şeyler söylenmiştir. Bunlardan bâzıları: Eshâb-ı Suffa, saff-ı evvel, sûf (yün), safâ ve safvet (duru ve temiz) kelimeleridir. **“Dünyânın safâsı gitti, kederi kaldı.”** hadîs-i şerîfinde safvet kökünden geldiğine işâret vardır, denilmiştir. Ayrıca bu lafızların tasavvuf kelimesiyle mânâ yönünden münâsebetleri de zikredilmiştir. Tasavvuf ve sûfî kelimelerinin bu köklerden geldiği mânâ bakımından doğruysa da, sûf müstesnâ, diğerlerinden sûfî şeklinde bir nisbetin yapılması Arabîde nispet kâidesine uymamaktadır. Bunlardan başka Yunanca’daki sophia (sofia/hikmet) kelimesinden geldiği iddiâ ediliyorsa da, tasavvufun bu kelimeyle hiç alâkası yoktur. Böyle olduğu hem Arabî lisânı, hem de târih ilmi bakımından ispat edilmiştir.

Netîce olarak; hangi asıldan geldiği aranmadan; kalplerini gafletten ve mâsivâyâ bağlanmaktan koruyan, nefislerini Allahü teâlâyâ itâate kavuşturan, pak ve temiz bir kalbe sâhip olanların bu hâline özel bir isim olarak **tasavvuf**; kendilerine de **sûfî** ve **mutasavvıf** denmiştir.

Esâsen, tasavvuf ve sûfî kelimelerinin nereden geldiği, tasavvufun temel meselelerinden değildir. Ancak sonradan tasavvufun İslâma başka milletlerden geldiğini iddiâ eden müsteşrik (Avrupalı şarkiyatçı, doğu bilimci) ler, tasavvuf ve sûfî kelimelerinin aslı meselesini kurcaladıklarından, kelimenin aslını bilmekte bu bakımdan fayda vardır.

Tasavvuf şu iki gâyeyi gerçekleştirmeye çalışır:

Birincisi; Ehl-i sünnet îtikâdının yakînî ve vicdânî olmasını, yâni sağlamlaşmasını, kalbe yerleşip sinmesini, şüphe getiren tesirlerle sarsılmamasını temin içindir. Akıl ve delille kuvvetlendirilen îmân böyle sağlam olmaz. İmânın yakînî ve vicdânî olması da Allahü teâlâyı anıp, hatırlamak şeklinde **zikir** ile olur. Ra'd sûresi otuzuncu âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Kalplere îmânın sinmesi, yerleşmesi ancak ve yalnız zikirle olur."** buyrulmuştur. Zikir, kendini gafletten kurtarmak demektir. Gaflet, Allahü teâlâyı unutmaktır. Zikir, sâdece, kelime-i tevhîdi söylemek ve tekrar tekrar "Allah" demek değildir. Her ne şekilde olursa olsun, kendini gafletten kurtarmak zikir olur. Buna göre, dînin emirlerini yapmak, yasaklarından sakınmak hep zikirdir. Dînin emrettiği şekilde alış-veriş yapmak zikirdir. Dîne uygun olarak yapılan her iş zikirdir. Çünkü bunları yaparken bu emir ve yasakların sâhibi, yâni Allahü teâlâ hep hatırlanmakta ve gaflete yer verilmemektedir. Ancak Allahü teâlânın ism-i şerîfleri ve sıfatlarıyla yapılan zikir çabuk tesirini gösterir ve O'nun sevgisini hâsıl eder. Bu sebeple tasavvuf büyükleri, Kelime-i tevhîdle zikrin pek kıymetli olduğunu bildirmişlerdir. Hadîs-i şerîfte; **"Bir şeyi çok seven, onu çok anar."** buyruldu.

Dolayısıyla seven sevdiğini çok anar. Allahü teâlâyı çok anan, O'nu sever, Allahü teâlâyı sevince kalbe îmân yerleşip siner, böylece emir ve yasaklara uymak kolaylaşır. Allahü teâlâyı ve Resûlünü tam sevmedikçe, emirlerine uymak çok güç olur.

Tasavvufun ikinci gâyesi de; emir ve yasakları yerine getirip ibâdetleri yapmakta kolaylık, lezzet almanın, işleri sırf Allah için yapmanın, ihlâsın, Allahü teâlâyı görür gibi ibâdet etmenin hâsıl olması, nefis-i emmâreden (kötülükleri emreden nefisten) doğan tembelliklerin, sıkıntıların giderilmesidir. Yâni İslâmiyetin emirlerinin zor ve ağır gelmeden yapılmasına yardımcı olmasıdır. Yoksa tasavvuf herkesin görmediğini görmek, bilmediğini bilmek, gâipten haber vermek, nûrları,

rûhları ve kıymetli rüyâları görmek, havada uçmak, su üzerinde yürümek, herkesin yapamadığını yapmak için değildir. Çünkü bu hâller, günâhkâr veya Müslüman olmayanlarda da görülebilir. Bunlara **istidrâc** denir. Bu hâller onların derece derece azâba ve helâkine sebep olur. Bunlar sâlih Müslümandan görülürse **kerâmet** olur. Velî olmak için kerâmet sâhibi olmak şart değildir. En büyük kerâmetse, Allahü teâlânın emirlerini yapıp, yasaklarından sakınmaktır.

Tasavvuf büyükleri, tasavvufun gâyelerini gerçekleştirebilmek için "**makâmat-ı aşere**" denen on şeyi esas almışlardır. Bunlar:

Tövbe; günah işledikten sonra pişmân olup, Allahü teâlâdan korkmak ve bir daha yapmamaya azmedip, karar vermek.

Zühd; dinde yasak olan şeylerden (haramlardan ve mekruhlardan) vicdânî olarak nefret etmek, onlardan yüz çevirmek ve harama düşmek korkusuyla mübâhların çoğunu terk etmek.

Tevekkül; Bütün sebeplere yapışarak işlerini Hakk'a ısmarlamak.

Kanâat; nafakada yâni yeme, içme, giyinme ve barınacak yerde zarûret miktarından çok istememek.

Uzlet; görünüşte insanlarla berâber olup, kalple onlardan ayrılmak, Allahü teâlâ ile berâber olmak.

Zikir; kendini gafletten kurtarmak, yâni Allahü teâlâyı anmak, hatırlamak.

Teveccüh; bütün arzu ve isteklerinden sıyrılarak Allahü teâlâyâ yönelmek.

Sabır; nefsi, ibâdetleri, Allahü teâlânın beğendiği diğer işleri yapmaya günâhlardan sakınmaya zorlamak, başa gelen belâ, musîbet ve sıkıntıları Allahü teâlâdan başkasına, kullara şikâyet etmemek.

Murâkabe; her yapılanı, her düşünülünü Allahü teâlânın bildiğini unutmamak, nefsi kontrol etmek, hesâba çekmek.

Rızâ ise, Allahü teâlâdan gelen her şeye boyun eğmek. Bu,

tasavvufta son makamdır.

Tasavvuf ilmi, bu hasletlerle bezenmeyi temin eder. Tıp ilmi, nasıl bedeni hastalıklardan korur, hastayı tedâvî eder, yâni bedeninin sıhhatiyle uğraşırsa; tasavvuf ilmi de, kalbin kötü huylardan sıyrılarak, iyi huylar kazanmasını sağlar; fertleri rûhen olgunlaştırır. Rûhen olgunlaşan fertlerden meydana gelen cemiyetler huzurlu ve problemsiz olur. Tasavvuf büyükleri asırlardan beri, insanlara Allahü teâlânın ve Resûlünün emirlerini ve yasaklarını öğreterek, onları mânevî yönden terbiye ettiler. Cemiyete; Allah ve Resûlullah sevgisi, güzel ahlâk, yardımlaşma, hareket ve canlılık verdiler. Her türlü sınıf ve imtiyâz farkını reddederek, sultanla çobanı, İslâm kardeşliği şuuru içinde erittiler. Bütün müminleri, Allahü teâlânın ve sevgili Peygamberimizin emirlerine uyarak; bir tarağın dişleri gibi yanyana getirdiler. İnsanları, nefsânî istekleri istikâmetinde hareket etmekten men ettiler. Cemiyetler, hakîkî tasavvuf büyüklerinin sohbet ve nasîhatlerinden nasîblerini aldıklarında, en huzurlu zamanlarını yaşadı. İnsanlar kötülüklerden ve bunalımlardan uzak durup, insanlığı ve medenîliği öğrendiler. Bundan mahrum kaldıkları vakitlerde, huzursuzluklar baş gösterdi; öldürme, intihâr, geçimsizlik, boşanma, ahlâksızlık ve daha nice kötü hâller cemiyetleri içinden kemirdi.

İnsanların dünyâ ve âhirette huzûr ve saâdete kavuşmalarında ilk mürşitleri (yol göstericileri) ve rehberleri peygamberlerdir (aleyhimüsselâm). Bu îtibarla tasavvuf ilmi, peygamberlikle başlar. Her peygamber, ümmeti arasında Allahü teâlânın emir ve yasaklarını tatbik ettiği gibi, sâhip oldukları yüksek vasıflarından ve hâllerinden ümmetlerinin seçkinlerini de faydalandırmışlar, feyzlerini onların kalplerine akıtmışlardır. Böylece îmânın kalplere iyice yerleşip sinmesine, zâhirlerinin, bedenlerininse, Allahü teâlânın emirlerine uymakla süslenmesine vesîle olmuşlardır.

Görülüyor ki, ne Yunandan, ne Hind'den, ne muharref olan Yahûdîlikten, ne Budizmden gelmediği âşikar olan tasavvufî hakîkatlerin, beşer aklına dayanan başka bir yabancı kaynaktan

gelmediği de bir hakîkattir. Bu yöndeki kanâat ve yorumların çürüklüğüse gâyet açıktır. Tasavvufun bir parçası olan **Vahdet-i vücûd** mârifetleri, bilgileriyle filozofların, Budistlerin ve Yahûdîlerin akıl ve riyâzetle anladıkları (vahdet) birbirinden tamâmen ayrı şeylerdir. Yoksa Vahdet-i vücûd bu bozuk yollardan alınmış değildir. Bilâkis filozofların, ahlâka, tıbbâ ve hukûka dâir söyledikleri doğru bilgileri peygamberlerden çaldıklarını İslâm âlimleri bildirmişlerdir. Bu bilgileri insanlara ilk olarak, peygamberler aleyhimüsselâm öğretmişler, üstün ahlâk ve yaşayışları, sözleri ve halleriyle ümmetlerine mürşid ve rehber olmuşlardır.

“Rabbim beni edeblendirdi; edebimi de en güzel yaptı.” ve **“Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim.”** buyuran Peygamber efendimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) vazifelerinden birisi de, mürşid olarak insanları terbiye edip, kemâle erdirmektir. Eshâb-ı kirâmın (radiyallahü anhüm) kalpleri Resûlullah'ın sohbetindeki mübârek kalbinden saçılan nübüvvet (peygamberlik) nûrlarıyla tertemiz oldu. Peygamberlerden aleyhimüsselâm sonra insanların en üstünleri oldular. Bu üstünlüğe, Peygamber efendimizin mübârek sohbetlerinde bulunmakla kavuştular. Resûlullah'ın sohbetinde bulunmaktan daha şerefli ve daha kıymetli bir üstünlük olmadığı için, bu şerefe kavuşanlara **Sahâbe** denildi. Bunun içindir ki, hiç bir velî bir sahâbînin derecesine ulaşamaz. Veysel Karânî, Tâbiînin en üstünlerinden olduğu hâlde, Resûlullah efendimizin sohbetine kavuşamadığı için, Eshâb-ı kirâmdan en aşağı mertebede olanın derecesine erişemedi. Yüzbinlerce sahâbî ve onların ardından bu günlere kadar gelen milyarlarca mümin, Peygamber efendimizin sevgisiyle kurtuluşun yolunu bulup hidâyetin lezzetini tattı. Bir an için bu sevgi yok farz edilirse İslâm, îmân, aşk ve vecd adına hiçbir şeyin kalmadığı görülür.

Resûlullah'ın cemâline hasret duyulmadan, onun sevgisini kalbe doldurmadan, cemâl-i ilâhîye, Allah sevgisine ulaşamaz. Eshâb-ı kirâm; **“Beni kendinizden daha çok**

sevmedikçe, tam îmân etmiş olmazsınız.” hadîs-i şerîfinin sırrına Resûlullah’ın (sallallahü aleyhi ve sellem) sohbetinde kavuştular. Bu sevgiyle bütün işlerinde ve sözlerinde Resûlullah sallallahü aleyhi ve sellem’in emir ve tavsiyelerine sımsıkı sarıldılar, onun izinden kıl ucu kadar ayrılmadılar. Hazret-i Ebû Bekr; “Biz harama düşmek korkusundan, yetmiş helâli terk ederdik.” buyurmuştur. Büyüklerden birisi de; “Kişi günâhlardan sakındığı kadar Rabbini tanır.” demiştir.

Eshab-ı kirâmın hepsi kendi kâbiliyeti ve derecesi kadar Resûlullah’tan feyz aldı. Peygamber efendimiz mârifetleri ve gizli bilgileri Eshâbına başka başka sunardı. Nitekim bir hadîs-i şerîfinde; **“Herkes anlayabileceği kadar söyleyiniz.”** buyurmuştur. Ebû Hüreyre’nin (radıyallahü anh); “Resûlullah’tan iki kap doldurdum. Birisini sizlere açıkladım. İkincisini açıklamış olsam beni öldürürsünüz.” buyurduğu **Sahîh-i Buhârî’de** yazılıdır. Yine **Sahîh-i Buhârî’de** bildiriyor ki: Hazret-i Ömer vefât edince, oğlu Abdullah; “İlmin onda dokuzu öldü.” dedi. Yanında bulunan Eshab-ı kirâmın bu söze şaşkınlıklarını görünce; “Mârifetullah’ı, Allah’ı tanımak ilmini söyledim. Fıkıh bilgilerini söylemek istemedim.” dedi.

Peygamber efendimiz bir gün hazret-i Ebû Bekr ile ince bilgileri konuşuyordu. Hazret-i Ömer yanlarına gelince sözü değiştirdi. Hazret-i Ömer’in yanında daha başka konuştu. Çünkü daha önce hazret-i Ebû Bekr’in derecesine göre konuşuyordu. Hazret-i Ebû Bekr’in kavuştuğu dereceye hiçbir Sahâbî kavuşamadı.

Eshâb-ı kirâmın hepsi Resûlullah’tan (sallallahü aleyhi ve sellem) kavuştukları feyz ve mârifetleri kendilerinden sonrakilere, Tâbiîn’in büyüklerine ulaştırıp, onların kalplerini temizlediler. Hazret-i Ebû Bekr ile hazret-i Ali müstesnâ, diğer sahâbîlerden gelen feyz ve mârifetler, birkaç asırdan sonraya ulaşmadı. Bin dört yüz seneden beri hazret-i Ebû Bekr ve hazret-i Ali’den alınan feyzler ve mârifetler, iki silsile hâlinde geldi.

Sevr Mağarasında, Resûlullah sallallahü aleyhi ve sellemden

gizli zikri öğrenen hazret-i Ebû Bekr vâsıtasıyla gelen feyz ve mârifetlere kavuşturan yola, **nübüvvet yolu** denildi.

Selmân-ı Fârisî “radıyallahü anh”, Resûlullah’tan sonra hazret-i Ebû Bekr’in sohbetinde ve hizmetinde bulunarak, onun, Peygamber efendimizden almış olduğu kemâlâttan bâzılarına kavuştu. Resûlullah’a kendi kalbiyle bağlanmış olduğu gibi, hazret-i Ebû Bekr ile de bağlanarak, daha çok feyzlere ve mârifetlere kavuştu.

Hazret-i Ebû Bekr vâsıtasıyla gelen feyz ve mârifetler, torunu ve Tâbiînin büyüklerinden olan Kâsım bin Muhammed’e; Selmân-ı Fârisî vâsıtasıyla ulaştı. Kâsım bin Muhammed, Medîne-i münevverenin yedi büyük fıkıh âliminden biriydi. Selmân-ı Fârisî’nin sohbetlerinde kemâle geldi. Verâ ve takvâda eşsizdi. İmâm-ı Câfer-i Sâdık on iki imâmdan olan babası Muhammed Bâkır’dan, hazret-i Ali yoluyla gelen feyzi aldığı gibi Kâsım bin Muhammed’den de feyz aldı.

Resûlullah’tan sesli zikri öğrenen hazret-i Ali vâsıtasıyla gelen feyz ve mârifetlere kavuşturan diğer yola, **vilâyet yolu** denildi. Bütün evliyâ bu yoldan kemâle gelmiştir. Vilâyet yolu hazret-i Ali’den iki şekilde geldi. Birisi, hazret-i Ali’nin sohbetinde bulunan Tâbiîn’den Hasan-ı Basrî vâsıtasıyla geldi. Onun vâsıtasıyla feyz alan İbrâhim bin Edhem’e (v.161/M.777) nispetle Edhemiyye, ondan gelen silsileden Mu’înüddîn-i Çeştî’ye (v.634/m.1236) nispetle Çeştiyye yolu meydana geldi. Diğer silsile, hazret-i Ali’den sonra hazret-i Hasan ve Hüseyin ve Tâbiîn devrinde on iki imâmdan olan hazret-i Hüseyin’in oğlu Zeynelâbidîn, onun oğlu Muhammed Bâkır ve Câfer-i Sâdık ile devâm etmiştir.

Hazret-i Ebû Bekr ve hazret-i Ali’den gelen silsileler, Câfer-i Sâdık’ta birleşti. Fakat bu iki feyz ve mârifet yolu, İmâm-ı Câfer-i Sâdık’ta birbirine karışmış değildi.

Tâbiînin büyüklerinden olan İmâm-ı A’zam Ebû Hanîfe, iki sene İmâm-ı Câfer-i Sâdık’ın sohbetinde bulunup kemâle geldi. Mürşid-i kâmil oldu. “O iki sene olmasaydı, Nûman helâk olurdu.” buyurdu. İmâm-ı Ebû Yûsuf, İmâm-ı Muhammed ve diğer

mezheb imâmları da mânâ ilminde pek derindiler. Fakat meşgul oldukları fıkıh ilmiyle meşhur oldular. Diğer taraftan Hasan-ı Basrî, İbrâhim bin Edhem, Mâlik bin Dînâr (rahmetullahi aleyhim) gibi büyükler de, fıkıh ilminde derin olmakla berâber, ince bilgiler ve mârifetlerde yâni mânâ ilminde meşhur oldular.

Tâbiîn ve onların sohbetlerinde yetişen Tebe-i tâbiînden sonra insanlar arasında dînin emirlerine uymakta gevşeklik meydana geldi, dünyâyâ düşkünlük arttı. Bu sırada Allahü teâlânın ve Resûlullah'ın emirlerine sımsıkı sarılmakla berâber, zikrullahâ devâmla, Müslümanları irşâd etmekteki üstün himmet ve gayretleriyle meşhur ve bu bakımlardan başkalarından ayrılan büyüklere **Ubbâd** (âbidler) ve **Zühâd** (zâhidler) denildi.

Bid'atler çoğalıp zamanla nefsin arzû ve isteklerine kapılıp, bid'at ve dalâlet fırkaları ortaya çıktı (Bkz. Kelâm İlmi). Her fırka kendi önderlerine zâhid ve âbid dedi. Bunun üzerine Ehl-i sünnet ve cemâatten olup, kalplerini gafletten koruyan, nefslerini Allahü teâlâyâ itâate kavuşturanları, bunlardan ayırmak için onların bu hâllerine tasavvuf, kendilerine **mutasavvıf**, **sûfî** denildi. Bugün de sûfî kelimesi, "sofu" şeklinde dîne çok bağlı kimseler için kullanılmaktadır.

İlk defâ kendisine sûfî denilen Ebû Hâşim Sûfî'dir (Bkz. [Tekke](#)). "Dağları iğneyle oyarak toz etmek, kalplerden kibri çıkarmaktan kolaydır." sözü onundur. "Faydasız ilimden Allah'a sığınırım." sözünü çok söylerdi. Süfyân-ı Sevrî'nin hocasıydı. Süfyân-ı Sevrî; "Ebû Hâşim Sûfî olmasaydı, Rabbânî hakikatleri bilemezdim. Onu görmeden önce tasavvufun ne olduğunu bilmiyordum." demiştir.

Ebû Hâşim-i Sûfî'nin yaşadığı sırada bu isim henüz meşhur olmamıştı. Yaygın bir sûrette Hicrî ikinci (Milâdî sekizinci) asrın sonlarından îtibâren işitilmeye başlanmıştır.

Tasavvuf ve sûfî isimleri gibi tasavvufî hallere âit fenâ, bekâ, cezbe, sülûk, seyr-i ilallâh gibi isimler de tasavvuf büyükleri tarafından sonradan konmuştur. Meselâ; fenâ ve bekâ

kelimelerini ilk söyleyen Ebû Saîd el-Harrâz'dır (rahmetullahi aleyh) (v.277/m.890).

Fakat tasavvuf bilgilerinin hepsi Resûlullah sallallahü aleyhi ve sellemden gelmiştir. Bu isimler Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" zamânında işitilmediyse de, mânâ ve mâhiyetleri âyet-i kerîmelerde, Peygamber efendimizin, Sahâbe-i kirâmın, Tâbiîn ve Tebe-i tâbiînin yaşayışlarında mevcuttu. Nitekim Kur'ân-ı kerîmde A'râf sûresinin 54. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Rabbinizi, yalvararak, gizli ve sessiz çağırınız."** ve aynı sûrenin 204. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Rabbini, içinden zikret!"**; Tövbe sûresinin 20. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Hep sâdıklarla berâber bulunun."** ve En'âm sûresinin 52. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Rabbini istiyenlerle berâber olmaya çalış."** buyrulmaktadır. Resûlullah sallallahü aleyhi ve sellem de; **"Allahü teâlânın sevdiklerini hatırlamak, rahmet etmesine sebep olur."** ve **"Biraz tefekkür, bin sene ibâdetten daha hayırlıdır."** buyurmuştur. Tefekkür, bâtıl ve boş düşünceleri bırakıp, kâinâta bakıp hakkı düşünmektir. Resûlullah efendimizin peygamberliği bildirilmeden önce kalple zikrettiği ve murâkabede bulunduğunu kaynaklar haber vermektedir.

Eshâb-ı kirâm, Tâbiîn ve Tebe-i tâbiînin büyükleri de Resûlullah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) yolunda gittiler.

Hicrî ikinci asrın sonuna kadar tasavvufî hâllere ve ince bilgilere ve mârifetlere hazret-i Ebû Bekr ve hazret-i Ali'den gelen silsiledeki büyükler vâsıtasıyla kavuşuldu.

Hazret-i Ebû Bekr'den gelen silsile, İmâm-ı Câfer-i Sâdık'tan sonra, hicrî ikinci asrın sonu, üçüncü asrın başında Bâyezîd-i Bistâmî rahmetullahi aleyhle devâm etti. Bâyezîd-i Bistâmî, Câfer-i Sâdık'ın vefâtından kırk yıl sonra doğdu. Oniki imâmdan Ali Rızâ'nın sohbetinde bulundu. Bu sohbetin bereketiyle İmâm-ı Câfer-i Sâdık'ın rûhâniyetinden istifâde etti. Ondandır feyz almakla meşhur oldu. Vefât etmiş olan bir büyüğün rûhâniyetinden feyz aldığı için üveysî oldu. Hicrî 231 veya 261'de vefât etti. Talebeleri hocalarının yoluna, ismi

Tayfur olduğu için, **Tayfûriyye** dediler. Silsile içerisinde zaman zaman talebeler hocalarının yollarına böyle isimler vermişlerdir.

Bâyezîd-i Bistâmî'den sonra silsile, Ebü'l-Hasan Harkânî, Ebû Ali Farmedî ve Yûsuf-ı Hemedânî ile gelmiş, Yûsuf-ı Hemedânî'nin üçüncü halîfesi Ahmed Yesevî ile Yeseviyye hâsıl olmuştur (H.6. asır). Hicrî 7. asırda Ahmed Yesevî'nin talebelerinden Şeyh Lokmânî Horasânî'nin halîfesi Hacı Bektâş-ı Velî'den (v.680/m.1281) **Bektâşiyye** yolu ortaya çıktı. Hacı Bektâş-ı Velî Nişâbûr'da doğdu. Anadolu'da Kırşehir'de vefât etti. Ondan feyz alanlara **Bektâşî** denildi. Bu temiz Bektâşîler zamanla azalıp, hurûfî denilen bozuk kimseler bu kıymetli ismi kendilerine mâl ettiler.

Hicrî sekizinci asırda hazret-i Ebû Bekr'den gelen silsilenin on beşinci sırasında Behâeddîn-i Buhârî rahmetullahi aleyh bulunuyordu. (v.791/m.1388). Ondan **Nakşibendiyye** doğdu. Behâeddîn-i Buhârî'den iki halka sonra Ubeydullah-ı Ahrâr (v.895/m.1489) ile 9. asırda **Ahrâriyye** yolu meydana geldi. Bu yolun büyükleriyle devâm eden silsile 10. ve 11. asırlarda İmâm-ı Rabbânî hazretlerine ulaştı. Ondan **Müceddidiyye** yolu hâsıl oldu. On ikinci asırda gelenlerle 13. asra geçen silsile Abdullah-ı Dehlevî'nin talebesi Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî ile **Hâlidîyye** yolunu ortaya çıkardı.

Hazret-i Ali'ye âit silsileye gelince; İmâm-ı Câfer-i Sâdık'tan sonra on iki imâmdan olan büyüklerle devâm etmiş, bunların sekizincisi olan İmâm-ı Ali Rızâ'dan (v.203/m.818) Ma'rûf-i Kerhî, ondan Sırrî-i Sekâtî (v. 200/m.815), ondan da Cüneyd-i Bağdâdî (v.298/m.911) almış olup, halîfelerinin silsilelerinde bulunan mürşitlerin adı verilerek kollara ayrıldı.

Cüneyd-i Bağdâdî'nin talebelerinden Ebû Bekr-i Şiblî (v.334/m.945) yolundan Abdülkâdir-i Geylânî'ye (v.561/m.1165) nispetle **Kâdirî**, Ebü'l-Hasan Şâzilî'ye (v.654/m.1256) nispetle **Şâzilî**, Ahmed Rıfâî'ye (v.578/m.1183) nispetle **Rıfâî** yolu meydana geldi.

Ebû Ali Rodbârî (v.312/m.933) yolundan Ahmed Gazâlî (v.520/m.1126) ve Ziyâuddîn Ebû Necîb Sühreverdî (v.563/m.1168) vâsıtasiyle Necmeddîn-i Kübrâ'ya (v.618/m.1247) nispetle **Kübreviyye** meydana geldi. Ebû Necîb Sühreverdî, Şihâbüddîn Ömer Sühreverdî'nin (v.632/m.1234) mürşidi ve amcasıydı. (563/m.1167'de Bağdat'ta vefât etti.) Şihâbüddîn-i Sühreverdî'den, **Sühreverdiyye** yolu meydana geldi. Ebû Necîb Sühreverdî'den iki kol ayrıldı:

Birincisi Rükneddîn Muhammed Sencârî'ye geldi. Bundan Şems-i Tebrîzî (v.645/m.1247) ile Rükneddîn İbrâhim Zâhid feyz almışlardır. Şems-i Tebrîzî yoluyla feyz alan Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'den (v.672/m.1273) sonra Sultan Veled'den **Mevleviyye** meydana geldi. Rükneddîn İbrâhim Zâhid'den iki kol ortaya çıktı. Safiyyeddîn Erdebîlî yoluyla feyz alan Hacı Bayram-ı Velî'den (v.833/m.1429) nispetle **Bayrâmiyye** meydana geldi. Hacı Bayram-ı Velî'nin bir halîfesi de Ömer Sekînî, onun da halîfesi Hızır Dede Üftâde Efendiye hilâfet verdi. Bunun da halîfesi Azîz Mahmûd Hüdâyî'dir (v.1038/m.1628). Bunlardan meydana gelen kol da **Celvetiyye**'dir. İkincisinden Muhammed bin Nûr Halvetî yoluyla **Halvetiyye** ve **Zeyniyye** meydana geldi. Halvetîlerden olan Seyyid Yahyâ Şirvânî'nin (v.868/m.1464) bir halîfesinden **Gülşeniyye** meydana geldi. Şirvânî'nin diğer bir halîfesi Pîr Muhammed Erzincânî 876/m.1471'de vefât etmiştir. Bundan ayrılan bir koldan **Mısriyye**, **Sinâniyye** ve **Cerrâhî** yolları hâsıl oldu. Cerrâhî pîri olan Nûreddîn Cerrâhî, Karagümrük'de Kethüdâ Câmii yanındaki tekke yanında on sekiz sene vazife yaptı. Pîr Muhammed'in diğer halîfesi Çelebi Halîfe Muhammed Efendinin bir halîfesinden **Şa'bâniyye** hâsıl oldu. İkinci halîfesi Sünbül Sinân Yûsuf Efendidir. Halvetiyye yolunun **Sinâniyye** kolunun kurucusu, hocası Ümm-i Sinân olup (v.958/m.1551), Eyüp'teki halîfesi Nâsûh Dede'nin Dügmeçiler'deki tekkesine defnedilmiştir. Yerine Kazzaz Muhammed Harîrî geçmiştir. Eyüp'teki Ümm-i Sinân tekkesinin son şeyhi Yahyâ Gâlib olup, dedelerinin yolundan ayrılmıştır.

Bunlar, tasavvuf yollarınının meşhûrları olup, bunlardan

başkaları da vardır:

Halvetiyye'nin bir kolu da **Tîcânîyye** olup mürşidi Ahmed Tîcânî Cezâyir'de doğdu 1230/m.1815'te Fas'ta vefât etti.

Tasavvuf yollarının hepsi Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellemden" geldiği hâlde kollara ayrılmaları, insanların istidâd ve kâbiliyetlerinin ve buldukları şartların başka olmasındandır. Bu, aynı ilâcı, hastanın ve hastalığın durumuna göre çeşitli kimselere değişik usûllerle tatbik etmek gibidir. Hastalığın ilâcı bellidir fakat hastalara göre hastalığın seyri ve tedâvisi değişmektedir. İşte Tasavvuf bilgileri de tasavvuf büyükleri tarafından herkesin hâline uygun olarak, farklı şekillerde sunulmuştur. Bunlardan farklı terbiye yolları (tarîkatlar) meydana gelmiştir. Tasavvuf bilgilerini sunan ve bu yolda rehber olan büyüklere **mürşid-i kâmil**; talebelerine de **mürîd** adı verildi. Aynı mürşidin talebeleri birbirlerini tanımak için buldukları yola mürşitlerinin ismini verdiler. Hocalarının ayrı olması, yetiştirme metodlarının farklı olması kusur değildir. Çünkü, tasavvuf yollarının herbirine Resûlullah sallallahü aleyhi ve sellem'in mübârek kalbinden saçılan feyzler ve mârifetler gelmiştir.

Bütün tasavvuf yollarında dînin emir ve yasaklarını öğrenip, bunlara uymak esastır. Tasavvuf büyükleri **fıkıh** ilmiyle **tasavvufun** birbirinden ayrılmaz bir bütün olduklarını sözleri ve yaşayışlarıyla ifâde etmişlerdir. Nitekim İmâm-ı Mâlik rahmetullahi aleyh; "Fıkıh (emirleri ve yasakları) öğrenmeyip, tasavvufla uğraşan dinden çıkar, tasavvuftan haberi olmayan bid'at sâhibi yâni sapık olur. Her ikisini edinen hakîkate varır." buyurmuştur. Bunun içindir ki, **şeriat** ile **tasavvuf** birbirinden başka değildir. Ehl-i sünnet ve cemâat âlimleri böyle bir ayırım yapmamışlardır. Bu ayırımı Ehl-i sünnet çizgisinden ayrılanlar yapmışlardır.

Ebû Mansûr Hallâc'ın **Enel Hak** ile Bâyezîd-i Bistâmî'nin **Sübhânî** ve bunlara benzer uygun değil gibi görünen sözleri tasavvuf büyükleri tarafından dîne uygun olarak îzâh edilmiştir. Böyle sözler, sâlikin (tasavvuf yolcusunun)

tasavvuf yolunda ilerlerken, Allahü teâlâyı çok zikretmek (anmak), riyâzet yapmak (nefsin istemediklerini yapmak) netîcesinde kalbini muhabbet (Allah sevgisinin) kaplamasıyla kendini ve mâsivâyı (Allahü teâlâdan başka her şeyi) unutup, Allahü teâlânın varlığından başka hiçbir şeyin varlığını görmemesi netîcesinde söylenmiştir. Bâyezîd-i Bistâmî ve Ebû Mansûr-ı Hallâc (rahmetullahi aleyhimâ), buldukları hâl içerisinde Allahü teâlâdan başka hiçbir şey göremeyince, "Allah'tan başka bir şey yok." demek istemişlerdir. "Enel-Hak; ben yokum Allahü teâlâ vardır." demektir. Kendini göremeyince, var olduğunu bilememiştir. Yoksa kendini görüp, "Hak teâlâyım." dememiştir.

Bâyezîd-i Bistâmî'nin **Sübhânî** sözüne gelince, yalnız zâhirî bilgileri olup, tasavvuftan haberi olmayanlar, bu sözü; "Mahlûklardaki kusur bende yoktur. Benim şânım çok büyüktür." demek sanmışlardır. Hâlbuki bu söz, Allahü teâlâyı tenzihtir. Yoksa, Bâyezîd-i Bistâmî bu sözüyle kendisini tenzih etmemektedir. Muhyiddîn-i Arabî rahmetullahi aleyh; "Bâyezîd-i Bistâmî'nin **Sübhânî** sözü, Allahü teâlânın büyüklüğünü, hiç kusurlu olmadığını en iyi şekilde bildirmektedir." buyurdu. İmâm-ı Rabbânî de; "Esrârı (gizli mânâları) ortaya dökmek olan böyle sözler herkesin anladığı mânâ ile söylenmiş değildir." buyurmaktadır.

Müslümanlar asırlarca hakîkî tasavvuf büyüklerinin sohbetlerindeki ve meclislerindeki mânevî havayı teneffüs edegelmışlerdir. Fakat zamanla böyle büyüklerin azalıp ehliyetsiz kimselerin ortaya çıktığı, uygun olmayan tavır ve hareketlerinin tasavvuf sanıldığı, bu sebeple tasavvufun yanlış anlaşıldığı da olmuştur. Böyle kimselerin uygunsuz hareketlerini hakîkî tasavvuf ehli de tasvip etmemiş ve insanları onlardan sakındırmışlardır.

Görülüyor ki, tasavvuf, Resûlullah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) izinde yürümektir. Yâni, her işte ve sözde Peygamber efendimize uymaktır. Bu sebeple tasavvufta sünnet-i seniyyeye uymayan yollar müteber değildir.

Tasavvuf büyükleri, tasavvufun maksatlarını ve meselelerinin çoğunu sohbetlerinde îzâh etmekle berâber, imkân dâhilinde pekçok eser de yazmışlardır. Tasavvuf büyüklerinin bu kitaplarında hiçbir felsefî fikir yoktur. Kendi akıllarını esas alarak bir şey söylememişlerdir. Sâdece Peygamber efendimizden gelen ince bilgileri ve mârifetleri insanlara anlayabilecekleri ifâdelerle anlatmışlardır. Bunlar felsefe yapmak değildir. İslâm âlimleri olan tasavvuf büyüklerinin felsefesi diye bir şey olmadığı gibi, onlar filozof da değildir. Zâten bu büyükler, felsefecilere bozuk sözlerinden dolayı reddiyeler yazmışlardır (Bkz. Kelâm İlmi). Tasavvuf büyüklerinin yazdıkları eserlerden bâzıları şunlardır:

1. **Kitâb-üz-Zühd:** Abdullah bin Mübârek (v.181/m.797).
2. **Er-Riâye li Hukûkillâh:** Ebû Abdullah Hâris bin Esed el-Muhâsibî (v.243/M.857).
3. **Et-Tearrûf:** Muhammed bin İshak Buhârî Gûlâbâdî (v.380/m.990).
4. **Kût'ul-Kulûb;** Ebû Tâlib-i Mekkî (v.386/m.996)
5. **Tabakât-üs-Sûfiyye:** Ebû Abdurrahmân Muhammed bin Hüseyin es-Sülemî (v.421/m.1021).
6. **Hilyet-ül-Evliyâ:** Ebû Nuaym İsfehânî (v.430/m.1039).
7. **Risâle-i Kuşeyriyye:** Ebü'l-Kâsım Abdülkerîm bin Hevâzin el-Kuşeyrî (v.465/m.1072).
8. **Keşf-ül-Mahcûb:** Ali bin Osmân el-Hucvîrî (v.465/m.1072).
9. **Tabakât-us-Sûfiyye:** Abdullah-ı Ensârî (v.481/m.1087).
10. **İhyâu Ulûmiddîn;** İmâm-ı Gazâlî (v.505/m.1111).
11. **Miftâhünnecât, Ünüs-üt-Tâibîn:** Ahmed Nâmık-ı Câmî (v.536/m.1142).
12. **Usûl-i Aşere;** Necmeddîn-i Kübrâ (v.618/m.1221).
13. **Avârif-ül-Meârif:** Şihâbüddîn Sühreverdi (v.632/m.1234).
14. **Mesnevî:** Celâleddîn-i Rûmî (v.672/m.1273).
15. **Mektûbât:** İmâm-ı Rabbânî AhmedFârûk-i Serhendî (v.1034/m.1624).
16. **Minhâc-ül-Fukarâ:** Ankaravî İsmâil Rusûhî (v.1041/m.1631).
17. **Er-Riyâd-ut-Tasavvufiyye:** Seyyid Abdülhakîm Arvâsî

(v.1363/m.1943).